UNIWERSYTET JAGIELLOŃSKI
WYDZIAŁ FILOLOGICZNY

Kamila Cogan

Productivity of ablaut in Mercian glossaries
[Produktywność ablautu w glosariuszach mercyjskich]

Rozprawa doktorska napisana
pod kierunkiem prof. dra hab. Rafała Molenckiego
i promotora pomocniczego dra Andrzeja M. Łęckiego

AUTOREFERAT

1. Przedmiot i cel badań

> […] nie jest możliwe prześledzenie losu wszystkich staroangielskich derywatów utworzonych przez ablaut, choć takie zadanie samo w sobie mogłoby być interesujące […]
>
> Kastovsky (1990b: 256)

Ablaut, inaczej apofonia, gradacja lub alternacja wokaliczna, uważa się za jeden z głównych mechanizmów rządzących fonologią języka praindoeuropejskiego, a jedną z kategorii gramatycznych, które cechował, był aspekt czasownika. Mimo że wymiana samogłoskowa była uwarunkowana zarówno akcentem wyrazowym, jak i tonem, w językach germańskich została powiązana z formami gramatycznymi, tracąc swą zależność od czynników fonologicznych. W konsekwencji praindoeuropejski ablaut rozumiany jako znacznik rozróżniający aspekt dokonany od niedokonanego, w językach germańskich stał się narzędziem funkcjonującym jako znacznik czasu gramatycznego. W ten sposób przekształcił się w podstawę dla systemu czasowników mocnych i jednocześnie w typową cechę języków germańskich. Ablaut, w rezultacie, służył jako środek odróżniający języki germańskie od pozostałych gałęzi indoeuropejskich. Język staroangielski, który datuje się na okres

średniowiecza sprzed inwazji Normanów na Anglię w roku 1066, odziedziczył tę cechę po swoim pragermańskim przodku.

Ta alternacja wokaliczna, charakteryzująca języki germańskie, obejmowała cztery stopnie staroangielskich czasowników mocnych sześciu klas oraz klasy siódmej, która z kolei zawierała czasowniki reduplikowane. Tytułem przykładu, formami staroangielskiego czasownika *ong**i**nnan* 'zacząć, rozpocząć' w bezokoliczniku były *ong**a**n* w liczbie pojedynczej czasu przeszłego, *ong**u**nnon* w liczbie mnogiej czasu przeszłego i *ong**u**nnen* jako imiesłów czasu przeszłego, a zatem alternacja ***i*** : ***a*** : ***u*** rozróżniała czas teraźniejszy od przeszłego. Jednak jego funkcja nie ograniczała się do fleksji czasownika, jako że ablaut wykorzystywany był również do tworzenia nowych wyrazów. W okresie staroangielskim szczególnie zachował się w opozycji pomiędzy formą czasownikową a rzeczownikową, jak na przykład *s**i**ngan* 'śpiewać' i *s**a**ng* 'pieśń, śpiew', gdzie zmiana samogłoski rdzennej ***i*** : ***a*** jest tożsama ze zmianą kategorii gramatycznej. Przytaczana opozycja przetrwała do czasów współczesnych: angielski czasownik *s**i**ng* : *s**a**ng* : *s**u**ng* 'śpiewać' i rzeczownik *s**o**ng* 'pieśń, śpiew.' Pomimo tego status ablautu derywacyjnego w języku Anglosasów nie jest jednoznaczny. Ściśle mówiąc, nie jest pewne, czy był używany do derywacji nowych elementów leksykalnych, czy był już skostniałym (ang. *fossilised*) mechanizmem pragermańskim, choć ta druga hipoteza wydaje się być powszechnie przyjęta w językoznawstwie historyczno-porównawczym.

Niniejsza rozprawa doktorska stanowi próbę wkładu w ten niedoprecyzowany obszar badań i ma na celu sprawdzenie supozycji, która zakłada nieproduktywność ablautu w najwcześniej udokumentowanej formie języka angielskiego zwanej językiem staroangielskim, notowanym w najstarszych zabytkach z VII w. Założenie to natomiast opiera się na rozwoju derywacji z wykorzystaniem rdzenia w derywację z wykorzystaniem tematu fleksyjnego w konsekwencji rozprzestrzenienia się czasowników słabych, jak i funkcjonalizacją ablautu jako znacznika czasu gramatycznego (Kastovsky 1990a: 220). Powołując się na stwierdzenie Kastovsky'ego (1990b: 256), że większa liczba formacji utworzonych poprzez ablaut przetrwała w dialektach, weryfikacja powyższego twierdzenia nawiązuje ponadto do dialektu mercyjskiego okresu staroangielskiego.

Narracja prezentowanej dysertacji bierze swą podstawę w falsyfikacjonizmie zainicjonowanym przez Poppera (1962: 39). Zakłada, że twierdzenia bądź systemy twierdzeń można zaliczyć do grona naukowych jedynie wtedy, gdy są zdolne do sprzeczności z możliwymi lub wyobrażalnymi obserwacjami. Podstawowym celem rozprawy jest więc

odrzucenie – a nie udowodnienie – rozpowszechnionej hipotezy, która głosi, że ablaut derywacyjny nie był produktywny w okresie staroangielskim na podstawie jednoznacznych przykładów derywatów ukutych za pomocą ablautu. Derywatów tych szukano w glosariuszach mercyjskich okresu staroangielskiego.

2. Struktura pracy

Omawiana dysertacja doktorska liczy 260 stron, a podzielona jest na cztery główne rozdziały, które są uzupełnione streszczeniami w języku angielskim i języku polskim, spisem treści, wykazami tabel, ilustracji i skrótów, jak i spisem literatury. **Rozdział pierwszy** ("Introduction", pl. „Wprowadzenie") formułuje tło dla rzeczonej tezy, kreśląc problem badawczy pracy. Przedstawia również teksty źródłowe badania materiałowego, uzasadnia ich wybór i broni decyzji dotyczącej wyłączenia z analizy trzech kolejnych zbiorów glos. Wyniki badania wstępnego w oparciu o jeden ze wspomnianych zbiorów dowodzą słuszności podjętej decyzji. Opis metodologii badania wraz z wprowadzonym pojęciem *hapax legomenon* – słowo występujące w korpusie tylko jeden raz – kończy tę część pracy.

Rozważania teoretyczne opisujące proces ablautu derywacyjnego rozpoczynają się w **rozdziale drugim** ("Theoretical approach to ablaut", pl. „Teoretyczne podejście do ablautu"), gdzie dokonano przeglądu literatury językoznawczej. Główna dyskusja skupia się wokół prac Kastovsky'ego (1968, 1985, 1990, 1994), które wymieniają przyczyny zaniku produktywności ablautu w angielskim słowotwórstwie. Równie istotną częścią tego rozdziału jest argumentacja dotycząca synkretycznego spojrzenia na proces słowotwórczy w odniesieniu do badania materiałowego. W odróżnieniu od podejścia analitycznego, synkretyczne podejście do procesu tworzenia nowych elementów leksykalnych uwzględnia słowa wymyślone *ad hoc* i utworzone poprzez analogię do modeli, których produktywność już się skończyła. Niemniej modele te są niezmiennie rozpoznawalne pod względem morfologiczno-semantycznym. Rozdział drugi podaje dalej szczegóły dotyczące pomiaru produktywności apofonii, a kończy się definicjami produktywności i ablautu, w oparciu o które przeprowadzone zostało badanie materiałowe.

Rozdział trzeci ("Analysis of data", pl. „Analiza danych") prezentuje dane badawcze, na podstawie których teza dysertacji ma być zweryfikowana przy wykorzystaniu derywatów przemawiających za produktywnością ablautu. Tego typu neologizmy zostały znalezione w dialekcie mercyjskim języka staroangielskiego, a właściwie odmianie, w której spisano

interlinearne glosy *Psałterza Wespazjańskiego* (ang. *The Vespasian Psalter*) i *Ewangeliarza Macregola* (albo *Ewangeliarza z Rushworth*, ang. *The Macregol or Rushworth Gospels*). Co ważne, analizę danych badawczych otwiera źródło punktu odniesienia dla oceny przyjętej tezy. Tym samym kryteria dialektalne, które Nielsen (1998: 95-99) określa w odniesieniu do języka Anglosasów, a które odróżniają dialekt mercyjski od pozostałych dialektów okresu staroangielskiego, to znaczy zachodniosaksońskiego, kentyjskiego i northumbryjskiego, rozpoczynają analizę części materiałowej niniejszej rozprawy doktorskiej. Northumbryjskim mówiono na północ od estuarium Humber, mercyjski był dialektem mieszkańców Anglii środkowej – głównie na południe od Humber i na północ od Tamizy, a osadnicy na południe od Tamizy posługiwali się zachodniosaksońskim. Kentyjski był językiem wernakularnym anglosaskiego królestwa Kentu. Rozdział zamykają uwagi końcowe, reasumujące wyniki badania.

Wyniki te są ponownie przywołane w **rozdziale czwartym** ("Final conclusions", pl. „Wnioski końcowe"). Wyciągnięte tam konkluzje jednoznacznie odpowiadają na pytanie, czy ablaut był jeszcze produktywny, czy był już skamieliną pragermańską w okresie staroangielskim, a zaproponowana argumentacja tłumaczy zajęte przeze mnie stanowisko. To przekonanie w konsekwentny sposób wynika z dokonanej w rozdziale trzecim analizy danych, jak i zastosowanego modelu metodologicznego.

3. Materiał badawczy i założenia metodologiczne

Materiał lingwistyczny, na którym opiera się praca jest prezentowany poprzez prowadzoną analizę glos mercyjskich *Psałterza Wespazjańskiego* i *Ewangeliarza Macregola*. Chociaż początkowy plan przeprowadzenia badania w oparciu o znane pod wspólną nazwą *Glosariusze mercyjskie*, a zatem włączając manuskrypty Épinal oraz Erfurt, jak i *Glosariusz Corpus* (ang. *The Corpus Glossary*) nie mógł być zrealizowany, wybór źródeł jest argumentowany ich spójnością tematyczną, czasową i dialektalną. Oba korpusy są interlinearnymi tłumaczeniami łacińskich tekstów biblijnych na dialekt mercyjski. Jego pośrednie usytuowanie wśród regionalnych odmian języka staroangielskiego, granicząc od północy z dialektem anglijskim, a od południa z dialektem zachodniosaksońskim, wpłynęło na postępowy charakter i w dalszej kolejności potencjał do słów wymyślanych *ad hoc*.

Pochodzący z przełomu VIII i IX w. *Psałterz* mieści najstarszy przekład tekstu biblijnego, który powstał w języku angielskim, i który ocalał do czasów obecnych, a

mianowicie łacińską wersję Księgi Psalmów. Rękopis znany jako Cotton MS Vespasian A I znajduje się w Bibliotece Brytyjskiej, a w oparciu o jego rotograf (MLAA numer 322) powstało w 1965 roku wydanie Kuhna, na którym bazuje badanie materiałowe niniejszej pracy. Kuhn (1965: v-vi) zwraca szczególną uwagę na język *Psałterza*. Wykazuje, że glosy pomiędzy liniami łacińskiego tekstu nie są kopią starszego antygrafu, nie są też zestawieniem staroangielskich dialektów. W konsekwencji stwierdza, że przekład jest prawdopodobnie najczystszym probierzem dialektu mercyjskiego, innymi słowy bezpośrednim protoplastą współczesnej angielszczyzny.

Natomiast *Ewangeliarz Macregola albo z Rushworth*, stanowiący materiał badawczy analizowany na podstawie edycji Tamoto (2013), jest przechowywany w oksfordzkiej Bibliotece Bodleian i znany jako MS Auctarium D. 2. 19. Kodeks zawiera cztery Ewangelie przetłumaczone na łacinę przez św. Hieronima, którym towarzyszy tłumaczenie interlinearne powstałe w wieku X. Dzięki dwóm kolofonom wiadomo, że tekst łaciński przekładany był przez dwóch odrębnych glosatorów, których Skeat (1878: xii) wyraźnie rozróżnia. Twierdzi, że styl translacji Færmana jest oryginalny i śmiały, a jego pismo twarde i kanciaste, podczas gdy Ker (1957: 352) interpretuje glos Owuna jako gładki, pisany pismem pochyłym. Na tej podstawie Tamoto (2013: xcv) wnioskuje, że Færman przetłumaczył Ewangelię Mateusza, część 1,1-2,15 do *hleonadun* ‘przy stole […] siedziało’ Marka i Jana 18,1-3, a Owun resztę. Odnośnie do międzywierszowego przekładu *Ewangeliarza*, dialekt Færmana uważany jest za wschodniomercyjski, który kontrastuje z odmianą północnoanglijską Owuna. Jednak Skeat (1911: 81) postuluje, że dialekt Anglii środkowo-zachodniej sprzed roku 1066 był często bardzo podobny do northumbryjskiego, zwłaszcza ten z części północnej, który ostatecznie został wyparty przez wschodniomercyjski. To przekonywające podobieństwo dialektalne wydaje się argumentem, który nie wyklucza północnoanglijskich części *Ewangeliarza* z badania poświęconemu dialektowi mercyskiemu. Ostatecznie wyniki takiej dogłębnej analizy mogą naświetlić status produktywności ablautu w najstarszej formie języka angielskiego.

Jak zostało wspomniane powyżej, teza przedkładanej dysertacji – ablaut derywacyjny nie był mechanizmem produktywnym w języku staroangielskim – jest osadzona w falsyfikacjonizmie. Sednem popperowskiego podejścia do metodologii badań naukowych jest fałszowanie prawdziwości teorii bądź prawdopodobieństwa, że dana teoria jest prawdziwa w konsekwencji spostrzeżeń naukowych opartych na badaniu materiałowym, które z kolei ułatwiają wykazanie teorii jako nieprawdziwej. Popper ([1935] 1959: 9) uzasadnia, że językoznawcy osadzając swoje badania w falsyfikacjonizmie, skłaniają się ku śmiałym

założeniom, niezależnie od tego, że mogą okazać się błędne, aby rozwiązać kłopotliwą kwestię, a nie ku wyliczaniu prawdziwych lecz nieistotnych hipotez. Z racji przyjętej postawy wobec badania, językoznawcy mogą pozwolić sobie na naukę z błędów własnych bądź innych badaczy i pogłębianie wiedzy w danej dziedzinie.

Koncepcja badania obejmuje dwa ściśle ze sobą powiązane etapy, to znaczy zbieranie danych oraz ich analizę. Głównym celem, który przyświecał procesowi gromadzenia danych, było wyszukanie reprezentatywnych przykładów na staroangielskie leksemy derywowane za pomocą ablautu, które nie mają swoich leksykalnych odpowiedników w żadnym z języków siostrzanych, i które, co ważne, funkcjonują jako *hapax legomena*. Ten etap bazował na wcześniej opisanych, najnowszych wydaniach *Psałterza Wespazjańskiego* (Kuhn 1965) i *Ewangeliarza Macregola* (Tamoto 2013). Znaczny potencjał do derywacji z wykorzystaniem ablautu wykazywały staroangielskie czasowniki, rzeczowniki oraz przymiotniki. Wynikało to z możliwości wymiany samogłoski rdzennej w leksemach staroangielskiego systemu leksykalnego, a zilustrować można dzięki *bl***e***dan* ‘krwawić’ zestawionym z *bl***o***d* ‘krew’ czy *b***i***ndan* ‘związać, złączyć’ w odróżnieniu od *b***u***nden* ‘skrępowany, związany.’ Nie ulega wątpliwości, że cytowane przykłady były już skostniałymi formacjami okresu staroangielskiego. Celem prezentowanego badania materiałowego było odnalezienie derywatów, które nie były formami odziedziczonymi z okresu pragermańskiego, a zostały oryginalnie ukute przez glosatora w trakcie tworzenia przekładu.

Ponadto procedura analizy danych zestawiała domniemane przypadki produktywności ablautu z ich potencjalnymi odpowiednikami leksykalnymi w językach genealogicznie spokrewnionych ze staroangielskim. Internetowa edycja *Słownika anglosaskiego* (Bosworth i Toller 1898-1921, ang. *An Anglo-Saxon dictionary*) posłużyła jako główne źródło przytoczonego zestawienia, ponieważ hasła w nim zawarte są opatrzone informacjami etymologicznymi. Jeśli rozpatrywana forma nie została odnaleziona w *Słowniku anglosaskim*, porównywana była z hasłami zawartymi w *Słowniku etymologicznym języka staroangielskiego* (Holthausen [1934] 1963, niem. *Altenglisches Etymologisches Wörterbuch*), a jeśli to porównanie nie wywiodło genealogicznego ekwiwalentu, szukano równoważnika w słownikach języków germańskich Köblera (2014): starosaksońskim, starofryzyjskim, staro-wysoko-niemieckim, staro-dolno-frankońskim, staronordyjskim i gockim. W przypadku, gdy nie doszukano się odpowiednika leksykalnego derywatu, który mógł zostać utworzony poprzez ablaut w żadnym ze staroangielskich języków siostrzanych,

przyjęto, że forma zrodziła się w wyniku procesu tłumaczenia, a więc może służyć jako przykład na *hapax legomenon*.

Zasadniczo analiza danych stawiała dwa warunki *sine quibus non*. Jeśli staroangielski element leksykalny ma swój ekwiwalent w co najmniej jednym spośród języków pokrewnych, słowotwórcza rola ablautu była odrzucona. Jeśli natomiast staroangielski element leksykalny nie ma swojego ekwiwalentu w żadnym z języków germańskich i zaświadczony został nie więcej niż raz w każdym korpusie, stąd funkcjonując jako *hapax legomenon*, dowodzi to nieprawdziwości stawianej tezy na temat braku produktywności ablautu w okresie staroangielskim.

Studia nad zebranymi danymi, będące przedmiotem rozdziału analitycznego, charakteryzuje ścisła sekwencja. Wszystkie mercyjskie elementy leksykalne są zestawiane w każdej sekcji z formą zachodniosaksońską według następującego klucza kolejności alfabetycznej (począwszy od czasowników klasy I, na czasownikach klasy VII skończywszy): bezokolicznik, bezokolicznik odmieniony, imiesłów czasu teraźniejszego, formy czasu teraźniejszego (1, 2, 3 osoba liczby pojedynczej i liczba mnoga), formy teraźniejszego trybu łączącego w liczbie pojedynczej i mnogiej, jak i formy przeszłego trybu łączącego w liczbie pojedynczej i mnogiej, formy trybu rozkazującego w liczbie pojedynczej i mnogiej, formy czasu przeszłego (1, 2, 3 osoba liczby pojedynczej i liczba mnoga) oraz imiesłów czasu przeszłego. Kolejność ta odzwierciedla opis artykułów hasłowych *Słownika anglosaskiego* (Bosworth i Toller 1898-1921). Sekcje rozpoczyna wykaz form z *Psałterza* (Kuhn 1965), po których następuje opis materiału zebranego na podstawie *Ewangeliarza* (Tamoto 2013).

Tytułem eksplikacji formy mercyjskiej, wszystkie jej odpowiedniki zachodniosaksońskie są podane według hasła *Słownika anglosaskiego* (Bosworth i Toller 1898-1921) wraz z interpretacją wydania katolickiego anglojęzycznego przekładu Biblii (ang. *Revised Standard Version of the Holy Bible, Catholic Edition*). Podstawą włączenia wspomnianej interpretacji jest wierne oddanie znaczenia mercyjskiego leksemu w kontekście biblijnym. Wraz z nazwą korpusu, z którego zaczerpnięto omawianą formę, są wyszczególnione informacje dotyczące jej części mowy oraz formy gramatycznej. Następną częścią opisu jest numer Psalmu oraz werset za edycją Kuhna wraz z analogiczną charakterystyką za anglojęzycznym przekładem Biblii w wydaniu katolickim. Numeracja edycji Tamoto odpowiada cytowanemu przekładowi Biblii, więc w tym przypadku podwójna numeracja jest zbędna. Deskrypcja zamyka się liczbą okazów (ang. *tokens*) danego leksemu poświadczonych w odrębnym korpusie. Zobrazowane założenia metodologiczne pozwoliły na

wyodrębnienie elementów leksykalnych, które posłużyły do falsyfikacji tezy o nieproduktywności ablautu w dialekcie mercyjskim języka staroangielskiego.

4. Wyniki przeprowadzonych badań

Rezultaty szczegółowej analizy źródeł w postaci *Psałterza Wespazjańskiego* (Kuhn 1965) i *Ewangeliarza Macregola* (Tamoto 2013) częściowo dowiodły błędności tezy wyjściowej, która zakładała nieproduktywność staroangielskiego ablautu derywacyjnego. Z uwagi na fakt, iż liczba mercyjskich derywatów występujących między wierszami łacińskich tekstów biblijnych jest niewielka, wyrażam przekonanie, że produktywność mechanizmu słowotwórczego wykorzystującego ablaut do tworzenia nowych wyrazów w okresie staroangielskim była na wymarciu.

Chociaż omówione przez Nielsena (1998: 95-99) cechy wyróżniające dialekt mercyjski spośród trzech pozostałych dialektów okresu staroangielskiego były odskocznią do badania materiałowego, nie uwzględniały pewnych zmian zachodzących w ówczesnym systemie fonologicznym. W konsekwencji zestawienie mercyjskiego <io> oraz <eo>, jak i <ea> z zachodniosaksońskim <ie> czy anglijskiego wygładzenia (ang. *Anglian smoothing*) <ea> przed, poprzedzonymi przez <r> lub <l> bądź nie, <c>, <ʒ> lub <h> z zachodniosaksońskim <ea> nie zostało zilustrowane danymi korpusowymi. Na przykładzie zachodniosaksońskiego *ð***ie***nga* : *þ***i***nga* ‘rzeczy’ Campbell (1959: 17) tłumaczy, że staroangielskie <ie> obrazowało archaiczny zapis dźwięku, który przekształcił się w pojedynczą samogłoskę <i>. Z drugiej strony zachodniosaksońskie <ea> nie ma monoftongicznego ekwiwalentu w dialekcie mercyjskim, ponieważ w porównywalnym stopniu przeszło proces monoftongizacji. Tym samym różnicy dialektalnej nie było, a kryterium Nielsena nie mogło zostać spełnione.

W celu obalenia tezy, że w anglosaskiej gałęzi języków germańskich ablaut nie uruchamiał już zmian derywacyjnych, dwa przykłady *hapax legomena* okazują się wyjątkowo istotne. W pierwszej kolejności mercyjski ***fisc-fell*** ‘staw z ryb(k)ami, staw rybny’ z Ewangelii Jana, rozdział 5, werset 2: *of*er *ðær burge* ***fisc-fell*** *ðio ðe gi-nemned is on ebrisc þ is byrug* ‘[w] Jerozolimie zaś znajduje się sadzawka Owcza, nazwana po hebrajsku Betesda’ jest neologizmem, który glosator, ignorując odpowiedniki staroangielskie *fiscpol* i *fiscmere* ‘staw z ryb(k)ami, staw rybny’, przetłumaczył z łacińskiego *piscina* ‘staw rybny, sadzawka rybna’ w mianowniku liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego w zgodzie ze stopniami czasownika

mocnego klasy VII *feallan* ‘spadać, upadać’ w czasie przeszłym: *f***eo***l*, *f***eo***ll* : *f***eo***llon*. Zaświadczone w części analitycznej leksemy mercyjskie *fellun* (zachodniosaksoński *feollon* ‘spadać, upadać’) oraz *gefetun* (zachodniosaksoński *gefeollon* ‘spadać, upadać’) w liczbie mnogiej czasu przeszłego przemawiają za tożsamością mercyjskiego <e> z zachodniosaksońskim <eo>, co potwierdza słuszność omawianego uzasadnienia. Według powyższego, mercyjski ***fisc-fell*** stanowi ilustrację produktywności ablautu w języku Anglosasów.

Tak samo mercyjski ***on-bora*** ‘dzbany’ z Ewangelii Marka, rozdział 7: *ful-wiht calice* ⁊ ***on-bora*** *hiora* ‘obmywanie kubków, dzbanków, naczyń miedzianych’ (werset 4), jak i *fulwiht* ***on-bora*** *hiora* ⁊ *calicæ* ‘obmywanie dzbanków i kubków’ [tłumaczenie moje, KC] (werset 8) obrazuje kluczowy wpływ glosatora na przekład łacińskiego *Ewangeliarza*. Rozważany derywat to glosa nad łacińskim *urcaeorum* w dopełniaczu liczby mnogiej rodzaju żeńskiego od *urceus* ‘dzban, kubek.’ Pomimo tego, że w staroangielskim systemie leksykalnym znajdowały się *substantiva* paralelne – *croca* czy *crucena* ‘dzbany’ – autor do nich nie sięgnął, natomiast ukuł formę, która nie jest zaświadczona w innych źródłach. Okaz, o którym mowa, mógł być utworzony na wzór imiesłowu czasu przeszłego czasownika mocnego klasy IV *beran* ‘nieść, przynieść’, mianowicie *boren*, a następnie przeniesiony do kategorii rzeczownikowej, uzupełniwszy go o przyimek *on* w odniesieniu do ‘sposobu, narzędzia’ czy ‘zależności od przedmiotu’ (Bosworth i Toller 1898-1921: on). Zatem mercyjski ***on-bora*** przyjął znaczenie ‘środka, za którego pomocą coś jest niesione’, demonstrując funkcjonalność ablautu w staroangielskim procesie słowotwórczym. Wprawdzie forma ta została odnotowana w korpusie dwa razy, ale te dwa zaświadczenia są od siebie oddzielone wyłącznie ośmioma liniami tekstu. Oznaczać to może, że Owun skopiował swoje własne słowo.

Wydaje się rzetelnym wnioskowanie, że ablaut derywacyjny nie był w pełni skostniały przed końcem wieku X, skoro mercyjski *fisc-fell* ‘staw z ryb(k)ami, staw rybny’ oraz mercyjski *on-bora* ‘dzbany’ zostały ujęte w słowa w jego oparciu. Ostatecznie, choć odnaleziono jedynie pojedyncze przykłady derywatów sformułowanych dzięki ablautowi, nie można zaprzeczyć, że przemawiają one na korzyść produktywności tego procesu słowotwórczego, jak niska by nie była. Mimo że cytowane formacje rzeczownikowe uzasadniają analizę czterech Ewangelii w odróżnieniu od zaledwie Mateusza, części 1,1-2,15 do *hleonadun* ‘przy stole […] siedziało’ Marka i Jana 18,1-3, nie wyczerpują kwestii produktywności ablautu w mercyjskiej odmianie języka staroangielskiego. Jak zostało wspomniane, dialekt Owuna uważa się za północnoanglijski, różniący się od mercyjskiego,

którym Færman tłumaczył Mateusza. Rezultaty studium stanowić mają stadium pośrednie, łączące wyraźnie teoretyczne spojrzenie na staroangielską produktywność ablautu (Kastovsky 1985, 1990, 1994) z dogłębnym badaniem materiałowym, które zostało przeprowadzone na rzecz niniejszej dysertacji. Mając na uwadze, że wyniki analizy rozstrzygają wątpliwości co do statusu apofonii w okresie staroangielskim, równocześnie potwierdzając przypuszczenie o jej stopniowym przejściu w typowy znacznik czasu gramatycznego, nie można ich uznać za niezadawalające. Zasadniczo wraz z rozwojem najstarszej udokumentowanej formy języka angielskiego, ablaut jako środek słowotwórczy ulegał nieodwracalnemu wymieraniu, stopniowo przeobrażając się w mechanizm skostniały.

Analiza, która została zaprezentowana, pozostawia pewną swobodę ruchu dla dalszych dążeń w zbadaniu statusu alternacji wokalicznej w języku staroangielskim. Kierunkiem, który językoznawca historyczny mógłby obrać, wydaje się być komparacja uzyskanych danych z materiałem *Ewangeliarza z Lindisfarne* (ang. *Lindisfarne Gospels*), uzupełniającego zbiory Biblioteki Brytyjskiej pod nazwą Cotton MS Nero D IV. Jego zawartość tworzą northumbryjskie glosy w formie ciągłego tłumaczenia międzywierszowego, datowane na 3 ćw. X w. Pozostaje do zbadania, czy northumbryjski glosator Aldred włączył neologizmy ukute za pomocą ablautu, czy całkowicie wyparł tego typu derywaty ze swojego przekładu. Ciekawym wstępem do takiego porównania byłby artykuł pani profesor Anny Wojtyś (2021), jako że eksplikuje techniki stosowane do tłumaczenia pojęć bądź zjawisk, które były ściśle związane z cywilizacją rzymską, lecz nieznane czy niejasne dla Anglosasów. Co więcej, zestawienie konkluzji z przytoczonego badania z danymi zebranymi z edyktów Anglosaskich (ang. *Anglo-Saxon charters*) byłoby zajęciem nie mniej fascynującym z uwagi na fakt, że ich domeną semantyczną jest język administracyjny, w którym spisywane były akty notarialne, takie jak darowizny nieruchomości w wieczyste użytkowanie czy swobód obywatelskich, ale również testamenty, notatki służbowe, dyplomy, nakazy sądowe, jak i umowy najmu czy dzierżawy. Wobec tego zebrane dane mogłyby dać wyniki odmienne od rozważanych powyżej. Jakkolwiek by było, wywiązana z tezy omawianej dysertacji dyskusja, to znaczy produktywność ablautu derywacyjnego była wyjątkowo niska w okresie staroangielskim i stąd prawie żadna, mogłaby posłużyć za mocne podstawy do tych dążeń.

Bibliografia

Źródła główne

Kuhn, Sherman M. (red.). 1965. *The Vespasian Psalter*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Tamoto, Kenichi (red.). 2013. *The Macregol Gospels or the Rushworth Gospels: Edition of the Latin text with the Old English interlinear gloss transcribed from Oxford Bodleian Library, MS Auctarium D. 2. 19*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Manuskrypty dostępne on-line

The Corpus Glossary. Corpus Christi College, Cambridge, MS 144: The Corpus Glossary. (https://parker.stanford.edu/parker/catalog/mz111xq7301) (data dostępu: 25 gr. 2020).

The Macregol Gospels. The Bodleian Library, Oxford, MS Auctarium D. 2. 19: The Macregol or Rushworth Gospels. (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/objects/b708f563-b804-42b5-bd0f-2826dfaeb5cc/) (data dostępu: 27 gr. 2020).

The Vespasian Psalter. The British Library, London, Cotton MS Vespasian A I: Psalter ('The Vespasian Psalter'). (http://www.bl.uk/manuscripts/Viewer.aspx?ref=cotton_ms_vespasian_a_i_f002r) (data dostępu: 26 gr. 2020).

Słowniki i encyklopedie

Bosworth, Joseph i Thomas Northcote Toller. 1898-1921. *An Anglo-Saxon dictionary*. (*Supplement* opracował Thomas Northcote Toller.) Oxford: Clarendon Press. (https://bosworthtoller.com/) (data dostępu: 5 st. 2021).

Holthausen, Ferdinand. [1934] 1963. *Altenglisches Etymologisches Wörterbuch*. (Wydanie drugie.) Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter.

Köbler, Gerhard. 2014a. *Altsächsisches Wörterbuch*. (Wydanie piąte.) (http://www.koeblergerhard.de/aswbhinw.html) (data dostępu: 5 st. 2021).

Köbler, Gerhard. 2014b. *Altfriesisches Wörterbuch*. (Wydanie czwarte.) (http://www.koeblergerhard.de/afrieswbhinw.html) (data dostępu: 5 st. 2021).

Köbler, Gerhard. 2014c. *Althochdeutsches Wörterbuch*. (Wydanie szóste.) (http://www.koeblergerhard.de/ahdwbhin.html) (data dostępu: 5 st. 2021).

Köbler, Gerhard. 2014d. *Altniederfränkisches Wörterbuch*. (Wydanie piąte.) (http://www.koeblergerhard.de/anfrkwbhinw.html) (data dostępu: 5 st. 2021).

Köbler, Gerhard. 2014e. *Altnordisches Wörterbuch*. (Wydanie czwarte.) (http://www.koeblergerhard.de/anwbhinw.html) (data dostępu: 5 st. 2021).

Köbler, Gerhard. 2014f. *Gotisches Wörterbuch*. (Wydanie czwarte.) (http://www.koeblergerhard.de/gotwbhin.html) (data dostępu: 5 st. 2021).

Źródła wtórne

Campbell, Alistair. 1959. *Old English grammar*. Oxford: Clarendon Press.

Kastovsky, Dieter. 1968. *Old English deverbal substantives derived by means of a zero morpheme.* Esslingen: Bruno Langer Verlag.

Kastovsky, Dieter. 1985. "Deverbal nouns in Old and Modern English: From stem-formation to word-formation", w: Jacek Fisiak (red.), *Historical semantics – historical word-formation.* Berlin: Mouton de Gruyter, 221-261.

Kastovsky, Dieter. 1990a. "The typological status of Old English word-formation", w: Sylvia Adamson, Vivien Law, Nigel Vincent i Susan Wright (red.), *Papers from the 5th International Conference on English Historical Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 205-223.

Kastovsky, Dieter. 1990b. "Whatever happened to the ablaut nouns in English – and why did it not happen in German?", w: Henning Andersen i Konrad Koerner (red.), *Historical linguistics 1987: Papers from the 8th International Conference on Historical Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 253-264.

Kastovsky, Dieter. 1994. "Typological differences between English and German morphology and their causes", w: Toril Swan, Endre Mørck i Olaf J. Westvik (red.), *Language change and language structure: Older Germanic languages in a comparative perspective*. (Trends in Linguistics: Studies and Monographs 73.) Berlin: Mouton de Gruyter, 135-157.

Ker, Neil R. 1957. *Catalogue of manuscripts containing Anglo-Saxon*. Oxford: Clarendon Press.

Nielsen, Hans F. 1985. *Old English and the continental Germanic languages*. (Wydanie drugie.) Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.

Popper, Karl R. [1935] 1959. *The logic of scientific discovery*. London: Hutchinson. [Pierwotne wydanie, 1935, *Logik der Forschung*. Vienna: Verlag von Julius Springer.].

Popper, Karl R. 1962. *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. New York: Basic Books.

Skeat, Walter W. 1878. *The Gospel according to Saint Luke in Anglo-Saxon, Northumbrian, and Old Mercian versions synoptically arranged, with collations exhibiting all the readings of all the MSS*. Cambridge: University Press.

Skeat, Walter W. 1911. *English dialects: From the eighth century to the present day*. (The Cambridge Manuals of Science and Literature.) Cambridge: University Press.

Wojtyś, Anna. 2021. "Glossing the unfamiliar in the *Lindisfarne Gospels*", *Linguistica Silesiana* 42: 21-41. (https://journals.pan.pl/dlibra/publication/137230/edition/120265/content) (data dostępu: 12 wrz. 2021).